

GAZIANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Cumhuriyet'in 100. Yılında Ülkemizde Felsefe Çalışmaları ve Hilmi Ziya Ülken

In the 100th Anniversary of The Republic, Philosophy Studies in our Country and Hilmi Ziya Ülken

Elife KILIÇ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Felsefe Bölümü, Kırklareli / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-6610-6487

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Eylül 2023

Kabul tarihi: 6 Ekim 2023

Anahtar Kelimeler:

Hilmi Ziya Ülken,

Türk düşüncesi,

Felsefe,

Gelenek,

Dil.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: September 11, 2023

Accepted: October 6, 2023

Keywords:

Hilmi Ziya Ülken,

Turkish thought,

Philosophy,

Tradition,

Language.

ÖZ

Cumhuriyet dönemi hem siyasi hem de sosyal olarak birçok alanda değişimlerin yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Söz konusu değişimlerin yansımaları, felsefe ve kültürel çalışmalarda da karşımıza çıkmış ve Batılılaşma başta olmak üzere, bu dönemde birçok yeni fikir akımının gelişip yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Batı karşısında diğer alanlarda olduğu gibi felsefede de açığı kapatmak temel amaç olduğundan hem felsefenin kurumlaşması hem de çeşitli eserler verilmesinin yanında bu alanda insan yetişmesi öncelikli durum olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi felsefe çalışmalarında özellikle kırılma noktaları baz alınmış, bu dönemi en iyi yansıtan ve çalışmalarıyla önemli katkılar sunan Hilmi Ziya Ülken'in felsefesine değinilmiş, daha sonra da Cumhuriyet dönemi felsefe alanında ortaya çıkan sorunlar ve önerileri üzerinde durulmuştur. Böylece, Cumhuriyet döneminde felsefedeki gelişim/değişim açığa çıkarılmış ve buradan yola çıkarak felsefenin durumuna yönelik belli başlı sorunlar ve çözüm önerileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sorunlardan diyalog, dil, gelenek, İslam felsefesi ve kültürel miras değinilen temel sorunlar olarak ortaya konmuş ve bunların çözüm önerilerine yer verilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın, düşünce hayatımızda hem gelişmeleri hem de eksikleri görebilmek için felsefenin daha iyi noktalara gelmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır. Çünkü Cumhuriyet döneminden bu yana felsefe alanında karşımıza çıkan sorunlar, bugün de güncelliğini korumaktadır. Dolayısıyla bu sorunlara yönelik ortaya konacak çözüm denemeleri felsefenin ülkemizde daha çok derinleşmesini ve hak ettiği değeri görmesini sağlayacaktır.

ABSTRACT

The Republican era was a period of severe political and social changes in many fields. The consequences of these changes were also reflected in philosophical and cultural studies, paving the way for the development and formation of many new intellectual movements during this period, in which Westernization was at the forefront. As in other areas of the West, it is the main goal to bridge the gap in philosophy, as well as the institutionalization of philosophy and the production of various works, as well as the training of individuals in this area, emerge as a priority. In this study, the important turning points in philosophical research during the Republican era were examined, with emphasis on the philosophy of Hilmi Ziya Ülken, who best reflects this period and has made significant contributions through his work. Subsequently, the problems and proposals that arose in the field of philosophy during the Republican era were discussed. Thus, the development and changes of philosophy during the mentioned era were revealed and on that basis, great questions and solutions related to the state of philosophy were proposed. Among these issues, dialogue, language, traditions, Islamic philosophy and cultural heritage were identified as the main issues to be addressed and solutions offered. Therefore, it is hoped that this study will contribute to the perfection of philosophy, both in terms of the developments as well as the shortcomings of our intellectual life. Because the problems that we have encountered in the field of philosophy since the Republic period still remain current today. Therefore, attempts to find solutions to these problems will enable philosophy to deepen in our country and receive the value it deserves.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: elife.kilic@klu.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Examining the state of philosophy in Türkiye is of utmost importance, as it allows us to identify shortcomings, locate the sources of problems, and propose solutions. Therefore, significant developments in the field of philosophy during the Republican era, the institutionalization of philosophy, influential ideas, and new perspectives, as well as the prominent figure Hilmi Ziya Ülken, who played a crucial role in the institutionalization and popularization of philosophy, have been addressed. Subsequently, building on these discussions, major issues in the field of philosophy and their proposed solutions have been highlighted.

In this way, an attempt has been made to understand the journey of philosophy in Türkiye since the establishment of the Republic, focusing on prominent trends, figures, and significant works. The roots of today lie in the past, and it is possible to find the foundations of today's problems in the past.

During the Republican era, it is observed that Türkiye lagged behind the global standards in many areas, and the primary goal was to bridge this gap with other countries. Since Western countries were perceived as more advanced, modernization and Westernization were seen as solutions to various issues, including philosophy, and this led to renewal movements and an increase in translations in many fields. Modernization was closely associated with Westernization, so the concept of Westernization, particularly Westernism, received more attention than other ideologies such as Islamism and Turkism. Within this context, some thinkers believed that Westernization was the key to progress, while others believed that preserving traditions and advancing in philosophy and science could coexist. However, there were also those who saw the importance of both approaches and believed that the real solution lay in preserving our culture and traditions while progressing.

In 1933, the field of philosophy gained autonomy within the University of Istanbul as an independent department. Efforts have been made to develop the field in various ways. This includes translating texts, mainly from French and later from English, dealing with copyright issues, and publishing original books for courses. Journals like "Felsefe Arşivi" (Archives of Philosophy) were created, and foreign scholars like Ernst von Aster were invited to participate. Organizations like the Turkish Philosophical Society were also established. During this period, a number of philosophers emerged, who developed unconventional perspectives, addressed the country's problems, and formed systems of thought that suited those challenges and brought their own cultural views on universal philosophical issues. Thinkers like Hilmi Ziya Ülken have made significant contributions and produced influential works in fields such as Islamic philosophy, Turkish thought, and contemporary Turkish philosophy. Their efforts have played an important role in institutionalizing and promoting this philosophy in Türkiye, deepening its origins and broadening its reach. The appearance of figures like Hilmi Ziya Ülken at this time can be seen as an indication of the relatively high level of philosophical development in Türkiye.

So why do pessimistic views prevail today about the state of philosophy in Türkiye, despite the institutionalization of Western-style philosophy and the enormous increase in publications during the Republican era? Is it really difficult to establish philosophical traditions and to cultivate philosophers, or is the problem related to our abilities or methods? Looking at the views of those with a pessimistic view, it is common to see that there are challenges in the formation of traditions, language problems, lack of dialogue, disregard for Islamic philosophy, issues related to Islam, regarding the non-use of our traditions and cultural heritage, and confusion between concepts. Some argue that these problems are due to the nature of philosophy, while others believe that philosophy in Türkiye is not yet rooted enough and therefore lacks a solid foundation. Some even argue that we may not be qualified to excel in philosophy.

It is really understood that philosophy is a demanding subject, because it involves exploring the relationship between human existence and the world, developing unique theories that are capable of provide solutions to problems and seek universality. Being a philosopher is not an easy task. In Türkiye, however, there are thinkers who can be judged in this context.

Although it is well known that the term philosophy in the Western sense is relatively new in Türkiye, ideologically, philosophy, culture and civilization all have deep roots. The inadequacy here is mainly because this cultural heritage has not been properly used, not connected with tradition. Moreover, the tendency to always approach philosophy from the perspective of Western philosophy and adapt their research to it, considering it as the only way to study philosophy, has also contributed to the formation of this perception. When it comes to whether we have the knowledge and mindset to engage in philosophy, a definitive "no" would be an overstatement. In terms of intellectual capacity, Türkiye has been and continues to produce high-achieving thinkers who have been active in this field for centuries. While it may not have made global breakthroughs or had a significant impact on the global philosophical landscape, Türkiye has seen remarkable developments in terms of intellectual growth. However, in order to establish a presence in the field of philosophy, it is important to correctly identify our problems and seek solutions. Key steps to achieving this include the importance of dialogue, engaging in collaborative efforts and collective brainstorming, and making effective use of our cultural heritage and traditions while addressing issues. Universal philosophical problems, conduct philosophical studies in Turkish as much as possible and enrich the language in this context, carefully draft philosophical terms and use it consistently. This approach involves a continuous process of self-reflection and self-criticism, similar to René Descartes' emphasis on constantly revising knowledge and correcting errors. Only through such a process can we better understand what has been achieved in the field of philosophy and what kind of reality we have there. In addition, it will allow us to address and fix any areas that may be missing. This approach is consistent with the philosophical concept of *perennis*, which emphasizes the enduring nature of philosophy.

Giriş

Kişi zihinsel gelişimini nasıl ki onun üzerine düşünerek kavriyorsa, toplumun da sorunlarını çözecek yeterlilikte olup olmadığı ancak özeleştirici yapılması ile anlaşılabilir. Cumhuriyet'in 100. yılında felsefede, bilimde hangi noktadayız ve bu bulunduğumuz noktadaki yeterliliğimize ilişkin değerlendirmelerimize felsefe bağlamında bakıldığında, Türkiye'de felsefecilerin bir kısmının görünen tablo ile ilgili iyimser olmasına rağmen önemli bir kısmı da kötümser bir yaklaşıma sahiptir.

Türkiye'de felsefenin durumuna bakmak hem bu alandaki zenginliği hem de sorunları görmek felsefenin geleceği açısından gerekli ve elzemdir. Medeniyetler beşiği olarak anılan Anadolu'da, önemli bir tarih ve kültüre sahip olan ülkemizde medeniyet olarak gelişmenin hatta üst medeniyet olmanın şartı felsefede, bilimde ileri olmak ve buna uygun zengin bir üst dil geliştirmektir. Bu zengin kavramlara sahip dil, ancak söz konusu tahayyül ve kavrayışları ortaya koyabilecek diğer yandan kendisi de bu gelişmelere ivme kazandıracaktır. Bu bakımdan felsefe ve bilimdeki gelişmeler, hem kendi tarihimizde önemli bir yerde durmak hem de insanlık tarihinde öncü olmak için önemlidir.

Bu gaye ile araştırmada, öncelikle Cumhuriyet dönemi Türkiye'deki felsefe çalışmalarında kırılma noktaları ve gelişmeler, daha sonra Cumhuriyet'ten bu yana felsefe çalışmalarında önemli bir etkisi olan ve yeni açılımlara yol açmış, felsefenin ana hatlarında eserler vermiş olan Hilmi Ziya Ülken, genel felsefe anlayışı ve katkıları bakımından ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Bu ilk iki bölümden yola çıkarak sonraki bölümde öne çıkan sorunlar ve önerileri üzerinde durulmuştur. Elbette felsefe gibi geniş bir alanda sınır çizmek, sorunları belirlemek ve önerileri ele almak kolay bir iş değildir. Hatta bunları yerine getirmenin de bir felsefe yapma tarzı olduğu, özellikle sorunları belirlerken ve çözüm önerileri geliştirirken kendi görüşümüz açısından yaklaştığımız unutulmamalıdır. Bu yüzden belirli olan bu dönem, özellikle kurumsallaşan felsefe, ortaya çıkan eserler, yapılan etkinlikler ve ülkemizdeki düşünürlerin bu konulara yaklaşımı üzerinden değerlendirilecektir. Eleştirel eserleri temel alıp ülkemizde felsefe ile ilgili yapılan çalışmalardan yola çıkarak bu sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Zikredilen konuda yazılan kaynaklar, felsefenin diğer konularında yazılan eserlerle kıyaslandığında sayıca az olsa da yine de bize fikir vermesi açısından önemlidir.

Böylece bu çalışma, ülkemizde Cumhuriyet döneminde felsefenin seyri hakkında bilgi vereceği gibi asıl olarak umulan hangi sorunların felsefe yapmada daha çok öne çıktığını bulmak ve buna yönelik çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Bu bağlamda, felsefe çalışmalarına bakmak, felsefede durduğumuz noktayı anlamak, hangi sorunların öne çıktığını ve nasıl çözüleceğine dair bir öneri sunmak gelecekteki çalışmalara da katkı sağlayacaktır.

Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Felsefenin Seyri

Cumhuriyet dönemine bakıldığında birçok alanda değişikliğin olduğu, yenilenmelere giden bir dönem olduğu görülmektedir. Elbette felsefe de diğer alanlar gibi bu değişikliklerden etkilenmiş ve yeni yönelimler kazanmıştır. Peki Cumhuriyet döneminde Türkiye'de felsefenin serüveni nasıl olmuş, kurumsallaşmalar varsa nasıl meydana gelmiştir? Bugün geldiğimiz noktada ortaya konulan felsefe çalışmaları tatmin edici midir yoksa filozof çıkaracak, dünyada yeni yönelimler oluşturacak seviyeye daha çok mu yolumuz var? Bu gibi sorulara cevap vermek, Türkiye'deki felsefe çalışmalarını ve durumunu mercek altına almak, demek olur. Aksi hâlde durduğumuz noktayı, eksiklerimizi veya avantajlı noktalarımızı göremeyiz.

Ayhan Bıçak'ın geçen sene kaleme aldığı *Türkiye'de Felsefenin Gerçekliği ve Eleştirisi* adlı kitabı gibi eserler kendimizle yüzleştığımız, felsefenin ülkemizdeki durumunu, bu alandaki sorunları ve çözüm önerileri üzerine düşünmemiz hem sorunların açığa çıkması hem de çözüm

önerilerinin bulunup tartışılması açısından değerlidir. Bu yüzleşme olmadıkça, aynada felsefe yansımamızı görmedikçe, yaptığımızın felsefe çalışmaları olup olmadığını, kültürel toplumsal sorunlarımızı çözüp çözemediğimizi, dünyada felsefe alanında nerede durduğumuzu doğru bir şekilde çözümleyemeyiz. Cumhuriyet'in 100. yılında bu gaye ile felsefe çalışmalarına bakmak, sorunları görmek ve çözüm önerileri geliştirmek ülkemizde hem felsefe hem de felsefeyle ilişkili birçok alan için katkı sunacaktır. Sorun ve önerilere geçmeden önce, Cumhuriyet döneminde felsefe alanındaki değişiklikleri görmek ve Cumhuriyet döneminin yetiştirdiği en üretken düşünürlerin başında gelen Hilmi Ziya Ülken'in düşüncelerine bakmak, konunun anlaşılması açısından oldukça faydalı olacaktır.

Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesi, siyasi ve sosyal ortamın yoğun etkisi altında şekillenmiş olduğu için dönemin düşünce dünyası felsefi, sosyolojik, siyasi veya psikolojik yaklaşımların hakimiyetinden ziyade felsefi-siyasi, felsefi, sosyolojik, felsefi-psikolojik, felsefi-dinî denilebilecek ana kesitlerin ağırlığı altında geçmiştir. Felsefi-siyasi olarak anlaşılabilir alan içinde de Meşruiyet döneminden beri tartışılmalı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkisi hissedilen Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık gibi akımlar sayılabilirken, bunlarla beraber yine tartışma hayatında Liberalizm, Sosyalizm, Kapitalizm, Devletçilik ve Adem-i Merkeziyetçilik gibi doktrinlerin mücadeleleri de vardır (Bayraktar, 2016, s. 3). Bu akımlar beraberlerinde bilgi, değer ve dünya görüşü de taşıdıklarından hem bu döneme etkileri yoğun olmuş hem de farklı düşüncelerin gelişmesini sağlamışlardır. Türkiye'nin bilimde, felsefede ve teknolojiye geri kaldığının farkına varıp bunu çözmek gerektiğini düşünenler farklı yollar izlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Kimileri bu bağlamda çareyi tamamen Batı dünyasında görmüş ve ona ağırlık verilmesi, onun örnek alınması gerektiğini savunmuş kimisi de kendi geleneğimizi bırakmadan gelişmek gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla söz konusu akımlar aynı amacı taşıyan fakat çözümü farklı değerlerde gören aydınlardan oluşmaktadır.

Felsefi-siyasi sahaya örnek olarak birkaç isim söylemek gerekirse: Ziya Gökalp, Mehmet İzzet, Prens Sabahattin, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Remzi Oğuz, Mehmet Emin Erişirgil, Hilmi Ziya Ülken, Mustafa Şekip Tunç (Bayraktar, 2016, s. 4) sayılabilir. Cumhuriyet dönemi Türk düşüncesi deyince önümüzde materyalist ve pozitivistlerin oluşturduğu bir grup ve karşısında da antimateryalist ve antipozitivistlerin oluşturduğu spritualist ikinci grup çıkar. Bu dönemki materyalist düşünceye sahip önde gelen isimlerden de Baha Tefik, Suphi Edhem, Memduh Süleyman, Doktor Edhem Necdet, Celal Nuri ve Abdullah Cevdet (Bayraktar, 2016, s. 19) sayılabilir.

Cumhuriyet sürekli kendisini dinamik bir gelişim içerisinde kurgulamak ve kurmak niyetinde olduğu için temel akıl ve bilimin yol göstericiliğini koyarak muasır medeniyet seviyesine ulaşmayı hedeflemiştir. Muasır medeniyeti ile Batı medeniyetinin özdeşleştirilmesi, batılılaşma idealini gerektirmiştir. Oysa muasır medeniyetle Batı medeniyeti içerik olarak özdeş değildir. Batılılaşmak ideali, bilimde teknik açıdan ilerlemeyi hedef edinse de bu bir kültür, inanç ve yaşama biçimini de beraberinde getirmiştir (Bayraktar, 2016, s. 6). Dolayısıyla batılılaşmanın sadece teknik anlamda olması, arkasındaki zihniyetten soyutlanması mümkün değildir ve olmamıştır da.

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen spritualist felsefenin temsilcileri olan düşünürler: İsmail Hakkı İzmirli, Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, İsmail Fenni Ertuğrul, Mehmet Ali Ayni, Ferit Kam'dır. Bunlar da materyalist ve pozitivist düşünürlerle aynı kaygıyı taşıyor; şöyle ki mevcut yapı ile modern dünyanın gereklerinin giderilemeyeceği, birtakım reformlar yapmak gerektiğini savunmuşlardır. Fakat spritualistler bu noktada tarihle ve gelenekle olan bağı korumak bununla birlikte pozitif bilimlerdeki gelişmeleri de takip etmek gerektiğini iddia ediyorlardı (Bayraktar, 2016, s. 29-30). Cumhuriyet'in ilk yıllarında felsefede aktif olarak karşımıza çıkan bu akımlar, sorunların

farkında olan fakat farklı ölçütleri temel alan düşünürler tarafından savunulmuştur. Pozitivist yaklaşımın aksine spiritüalizmi savunanlar, elbette Batıdan bilimi ve teknolojiyi ihtiyaçlar doğrultusunda almamız gerektiğini savunmuşlardır fakat bunu yaparken geleneğimizi geride bırakmadan, bizi biz yapan değerleri koruyarak bilimlerdeki gelişmeleri takip etmek gerektiğini iddia etmişlerdir.

Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri belirginleştiren ana söylem Karakuş'a göre, "yeni insan ve yeni toplum" şeklinde özetlenebilir ve bu yeni kavramı millilik, medenilik, inkılapçılık, ilmilik ve laiklik gibi kavramlar barındırır. Tabi bu Batılılık ve millilik kavramları da toplumsal birçok düzenlemelere götürmüştür (Karakuş, 2003, s. 41).

Cumhuriyet döneminde etkili olan akımlardan biri olan pozitivism diğerlerinden daha fazla taraftar bulmuştur. Bayraktar'a göre, modernleşme dönemi Türk düşüncesine bakıldığında, Batı kaynaklı pek çok fikirle beraber bilimci, pozitivist ve profan felsefelerin girdiği ve hatta Meşruiyet, Cumhuriyet ve günümüze kadar gelen düşünce geleneğinde ağırlıklı olarak pozitivist paradigmanın düşünce dünyamıza hâkim olduğu (Bayraktar, 2016, s. 214) söylenebilir. Cumhuriyet'ten bugüne bakıldığında hemen her alanda bu kaygıyla sürekli hareket edildiği ve hep Batılılaşma çabası içinde bulunduğu görülmektedir. Her zaman Batı ile olan aradaki fark kapatılmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki alıntıda belirtildiği üzere başta askerlik alanında olmak üzere hemen her anlamda bir yenileşmeye gidilmiştir.

Batılılaşmak epistemik zeminde ve düzlemde bilginin profanlaşmasını beraberinde getirmiş ve bütünlük yerine ayrılık ve parçalanmışlık zihniyete egemen olmuştur. Bu bakış açısının yansımaları girişilen ıslahat ve teceddüt/yenileşme hareketlerinde de kendisini göstermiştir. Batı Medeniyeti ile açılan maddi mesafeyi kapatabilmek için, başta askerlik alanında, batılı yöntem ve kurumların mevcutların yerine ikame edilmesi yoluna gidilmiştir (Bayraktar, 2016, s. 214).

Batılılaşma serüveninde, bu düşünceden elbette felsefe de nasibini almış ve felsefe alanında hem tercüme hem de hem telif eserler artmıştır. Türkiye'de felsefenin Cumhuriyet'le beraber akademik bir kültür etkinliği olarak kurumsallaştığını söyleyen Taylan Altuğ, yeni Türk tininin şekillenmesinde felsefenin "akıl insanlığı"na giden yolu açtığını belirtir (Altuğ, 2003, s. 109). Bu yüzden felsefenin gelişmesi, bu alanda verimli eserlerin ortaya konulması hem felsefe ve bilim başta olmak üzere insanlık açısından son derece önemlidir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında felsefe alanında kurumsallaşmanın başka ayağı olarak da ilk felsefe dergisi sayılan *Felsefe ve İctimaiyat*'ın 1927 yılında yayınlanmaya başlaması ve 1928'de Hilmi Ziya Ülken'in başını çektiği "Felsefe Cemiyeti"nin kurulmasıdır. Felsefe açısından başka önemli bir gelişme de 1863'te kurulan Darülfünun'daki felsefe bölümünün Cumhuriyet'in ilk yıllarında lise müfredatının bir parçası olarak görülürken, 1933'te İstanbul Üniversitesi'nde, 1939'da Ankara Üniversitesi'nde müstakil bir bölüm olup felsefe alanında gerek öğrencilerin eğitimi gerekse ders kitaplarının yazımı olsun, kalıcı izler bırakmışlardır (Arslan, 2011, s. 58). Kurumsallaşmadan bir alanda yürütülen çalışmalar genelde dağınık ve düzensiz olur, bu yüzden üniversitelerde felsefe bölümünün özerk olması hem bu alanda daha fazla kişinin yetişmesine hem de yapılan çalışmaların daha düzenli yürütülmesine sebep olmuştur. Ayrıca ders kitabı ihtiyacı için de felsefe eserlerinin hem telif ve tercümelerine daha fazla ihtiyaç olduğundan araştırmaların sayısı da artmıştır. Bu artış günümüze kadar artarak devam etmiş özellikle bugün üniversitelerdeki felsefe bölümlerinin sayısının çoğalması, söz konusu eserlerin de hem sayısını hem de niteliğini arttırmıştır. Niceliksel artışın bu kadar fazla olması, belki de artık dikkatin niteliğe, derinlikli çalışmalara kaymasına sebep olması gerektiğini daha fazla düşündürmektedir.

Türkiye'de felsefe alanında özellikle felsefe tarihi alanında üniversite reformundan sonra Felsefe Tarihi derslerini de veren Ernst von Aster'in etkisi vardır. O, 1936'da Türkiye'ye gelmiş, 1948 yılına kadar burada kalmış, hem verdiği dersler hem de Felsefe Tarihi'nin

Türkiye'ye yerleşmesine ve *Felsefe Arkivi Dergisi*'nin yayınlanmasında önemli rolü olmuştur (Bayraktar, 2016, s. 82) (Utku ve Kaya, 2011, s. 34). *Felsefe Arkivi* dergisi yayınlanmaya başladığı tarihten itibaren birçok önemli felsefe çalışmasına zemin hazırlamış, bir dönem gecikmeli yayınlanmak zorunda kalmış ve tekrar eski düzenli yayın sürecine dönmüştür. Halihazırda İstanbul Üniversitesi yayını olarak felsefe çalışmalarına katkı sunmaya devam etmektedir. Tabii artık çok fazla sayıda çıkan felsefe dergisinin ve bu alandaki çalışmaların düşünce dünyamıza önemli katkılar sağladığını da eklemek gerekmektedir.

1950-1980'li dönemde üniversitelerde kurumsal ve akademik bir hüviyete kavuşan felsefe bölümleri, kendi kadrolarını yetiştirmeye başlamış, felsefe eğitimi de Osmanlı zihniyet dünyasında yaşayan ilim adamı ve filozoflardan çıkıp tamamen Cumhuriyet neslinin eline geçmiştir. Hatta bu değişimin göstergesi olarak "Cemiyet" adı 1949'dan itibaren "Felsefe Derneği"ne dönüştürülmüş, ilk başkanı da Macit Gökberk olmuştur (Arslan, 2011, s. 58).

1974 yılında Ankara merkezli yeni bir oluşum (Felsefe Kurumu) ortaya çıkmış, bu kurum 1979'da Türkiye Felsefe Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurucuları arasında Fusun Altıok, Oruç Aruoba, Takiyettin Mengüşoğlu, Suat Sinanoğlu ve Cemal Yıldırım yer alırken, ilk başkanlığını da Nusret Hızır, genel sekreterliğini de İoanna Kuçuradi üstlenmiştir (Arslan, 2011, s. 58). Söz konusu kurum halen aktif olarak çalışmalarına devam etmekte hem yurtiçi kongre, sempozyum ve yayın gibi alanlarda katkı sağlamakta hem de yurtdışında felsefe etkinliklerine temsilciler göndererek felsefe çalışmalarını takip etmektedir.

2000'li yıllara denk gelen döneme bakıldığında ise en öne çıkan özellik Cumhuriyet dönemi boyunca belirli bir grup veya kuruma mahsus kılınan tek odaklı felsefi etkinlikten çok odaklı ve çok yönlü bir yapıya geçmesidir. Ayrıca yeni dönemin şekillenmesinde özel üniversiteler ve vakıf üniversiteleri bünyesinde kurulan ve sayıları hızla artan felsefe bölümleri ile sivil toplum kuruluşlarının organize ettiği kültürel etkinliklerin etkisi büyüktür. Böylece yeni düşünce kuruluşları ile felsefe bölümlerinin çoğalması, rekabetin artması ve uluslararası düzeyde ilişkilerin gelişmesi nitelikli ürünlere ihtiyaç duyulması, akademik üretimlerinin (makale, dergi, kitap) türü, sayısı ve niteliği de gelişip çeşitlenmektedir (Arslan, 2011, s. 59). Dolayısıyla 2000'lerden itibaren felsefe alanında hem nicelik hem de nitelik açısından çalışmalar artmış ve daha fazla üniversite ve özel kuruluşların desteğiyle felsefe etkinlikleri, diyaloglar çoğalmıştır. Bugün de bu çalışmalar hızla devam etmekle beraber istenilen noktada olup olmadığımız çeşitli düşünürlerce farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bunlara rağmen felsefe alanında yapılan çalışmalar dikkate değer bir gelişme göstermiş ve bu alanlara üstün gayret ve özveriyle katkı sunan felsefecilerimiz, düşünürllerimiz olmuştur. Bunlardan biri olan Hilmi Ziya Ülken bu dönemin önemli bir örnek şahsiyeti olarak görüldüğünden, onun çalışmalarını ve katkılarını incelemek, dönemi ve özgünlüğünü anlamak açısından faydalı olacaktır.

Hilmi Ziya Ülken ve Felsefe

Cumhuriyet döneminde felsefe anlayışlarını anlamının bir yolu da o dönemki felsefeci ve düşünürleri öğrenmektir. Ancak böylece yukarıda gördüğümüz dönemin gelişim ve kaynaklarının nasıl ortaya çıktığı, değişimlerin düşünürlere nasıl yansıdığı anlaşılabilir. Bayraktar'ın da belirttiği gibi Türk felsefesine ve Türkiye'de çağdaş düşünce tarihine meşruiyet kazandırmaya çalışan birkaç kişi içinde önde gelen kişi Hilmi Ziya Ülken'dir. O, *Türk Tefekkür Tarihi*, *İslam Düşüncesi*, *İslam Felsefesi ve Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* eserlerini yazarak bu alana adını koyan, alanı bir disiplin olarak kuran ve alanın prensiplerini belirleyen kişidir (Bayraktar, 2016, s. 215-216). O bu alanda geliştirdiği fikirleri eserleriyle ortaya koymuş ve Türkiye'de felsefenin gelişmesine özellikle de Türk Düşüncesi ve İslam felsefesine önemli katkılar sunmuştur. Dolayısıyla Hilmi Ziya Ülken'i anlamak aslında bir dönemi, o dönemin

aydınını anlamaktır. “Bir dönem için örnek Türk aydın tipidir. O nedenle, Hilmi Ziya’yı anlamak Türkiye Cumhuriyeti’nin son derece önemli yarım yüzyılı aşkın bir dönemini anlamak demektir” (Bulut, 2008, s. 515). Dönemi, dönemin sorunlarını, kaygılarını ve çözüm denemelerini anlamak için bu dönemde öne çıkan ve hatta etkin olan düşüncelere yön vermiş aydınları anlamak elzemdir.

Hilmi Ziya Ülken, siyasi olarak çalkantılı dönemde yaşamasına rağmen felsefe konularına ideolojik ve yanlı bakmamış, Türk düşüncesi, İslam felsefesi gibi alanlara eğilerek bu tartışmaların dışında kalmaya ve düşüncelerini ortaya koymaya gayret göstermiştir. Bu da onu örnek olarak seçmemizin sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Diğer sebepler ise, Cumhuriyet dönemini iyi yansıtmaması, esas olarak Türk düşüncesi üzerinde durması ve felsefenin hemen her alanında eserler yazmış biri olmasıdır. Bu yüzden onu, çalışmalarını, kaygılarını anlamak bu dönemki felsefeyi de kavramak açısından önemlidir.

... Cumhuriyet dönemi felsefe tecrübesinin en yakın şahidi ve etkin figürlerinden olan Hilmi Ziya Ülken felsefe meselelerine ideolojik ve siyasi tartışmalara itibar etmeksizin sakin ve bütüncül bir tavırla yaklaşmaya çalışmış, Cumhuriyet döneminin hemen her disipline yansıyan ikilemleri, tartışma veya tereddütler sanki Ülken’in dünyasına hiç uğramamıştır (Arslan, 2011, s. 66).

O, dönemin yaygın düşüncesi olan Osmanlılık, İslamcılık ve Turancılığa karşı yeni yeni gelişen Anadoluçuluk fikrine yönelmiştir. Bu düşüncüyü Ülken daha sonra yazdığı *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı eserinde Memleketçilik şeklinde tanımlamış, *Anadolu* dergisi yazarlarından Mükrimin Halil Yinanç’ın düşüncelerine atıfta bulunarak şu şekilde ifade etmiştir:

Türklerin il ve ulusları dünyanın birçok yerlerine göç ederek ve yerleşerek devlet ve medeniyet kurmuşlardır. Türkmenler başlıca Anadolu, İran ve Azerbaycan’a yerleşmişlerdir. Türk tarihi deyince bizim tarihimize birlikte Azerbaycan’da, Irak’ta Suriye’de, İran’da, Türkistan’da, vb. devlet kuran Türk kavmine mensup il ve ulusların tarihi hatıra gelir. Anadolu’ya göç eden Türkler bu yeni vatanlarında haçlılarla, Bizanslılarla uğraşmışlar, en sonra kati surette yerleşmişlerdir. Sonra da bu Türkler yeni bir imparatorluk kurarak Rumeli’yi, Suriye ve Irak’ı elde etmişlerdir. Öyle ise tarihimizin adı Anadolu Tarihi’dir (Ülken, 1992, s. 478).

Çalışmasında Anadolu tarihini ortaya çıkaran Ülken, destanlar, şiirler ve mitlerin önemi üzerinde durmuştur. O, Anadolu kültür ve tarihinin bütün eski uygarlıkların mirasçısı olduğunu savunur (Artunkal, 1979, s. 1). Düşüncelerini 1920’li yıllar boyunca *Dergâh*, *Mihrab*, *Anadolu Mecmuası* gibi dergilerde yazdığı yazılarla yaymaya devam etmiştir. Onun buradaki özgünlüğü, felsefe sorunlarına kendi kültürel mirasından yola çıkarak yaklaşması ve bu malzemeyi kendi bakışıyla yorumlamasıdır. Anadoluçuluk akımında Hilmi Ziya Ülken’in ayrı bir yeri vardır ki o hocası Mehmet İzzet gibi millî ve millî hayat kavramlarını felsefi bir zeminde incelemektedir (Bayraktar, 2009, s. 70). Anadoluçuluk kavramını farklı bir tarzda kullanıp kültür ve gelenekle işleyerek geniş bir çerçevede ele almıştır.

Ülken, Anadoluçuluk fikrini, kimliğin temel kurucu öğeleri arasında sokmuştur (Vural, 2011, s. 523). O, modern Türkiye’de inşa edilmesi gereken millî kimliğe ilişkin düşünce geliştirmiş bu bağlamda hem geleneksel olan hem de modern olan, Doğu ve Batıyı da içeren, hem geçmiş hem de bugünü de içeren, bir metafizik üzerine inşa edilmiş tümel bir kimliği önermiştir. Düşünür, tek yanlı bir bakışa sebep olan pozitivizmi eleştirip pozitivizmi de içeren metafiziksel varlık ve bu varlık üzerine inşa edilmiş tümel bir kimlik kurgulamıştır ki bu tümel kimlik Anadolu coğrafyasındaki geçmişten bugüne var olmuş tüm kültürleri içeren modern kimlik dairesi onda aşk ahlakı olarak vuku bulmaktadır (Ergüç, 2019, s. 41).

Hilmi Ziya Ülken bir öğretmen olarak görev yaptığı yıllarda oldukça üretken olmuştur. 1928 yılında genel psikoloji ile ilgili “*Umumi Ruhiyat*”ı, 1931’de *Umumi İctimaiyat* ve aynı yıl ahlak anlayışını tanımladığı *Aşk Ahlakı* adlı eserlerini, 1932 ve 1933 tarihlerinde iki ciltten

oluşan “Türk Tefekkür Tarihi” adlı eserini, 1933’te *İnsani Vatanperverlik* adlı eserini yayımlamıştır (Kocadaş, 2008, s. 81) (Balakbabalar, 1975, s. VI). Özellikle *Umumi Ruhiyat* ve *Türk Tefekkür Tarihi* adlı eserleri Atatürk’ün dikkatini çekmiş ve bilimsel tetkiklerini geliştirmesi amacıyla devlet görevlisi olarak Almanya’ya gönderilmiştir (Arı, 1975, s. 47).

1935 yılında vatana geri döndüğünde Türk düşünce tarihi alanında yaptığı çalışmalar nedeniyle kendisine doçentlik unvanı verilmiş ve İstanbul Üniversitesi’nde göreve başlamıştır. Bu tarihten itibaren 1941’ e kadar doçent unvanı ile tarih, sosyoloji, felsefe ve mantık derslerini okutmaya devam etmiş, 1941’de Felsefe Tarihi kürsüsünde görev yapmakta olan Profesör Ernst von Aster, açık kadro bulunan felsefe profesörlüğü için Ülken’i teklif etmiştir. Ünvanını alan Ülken, bu tarihten sonra sadece Edebiyat Fakültesi’nde değil, İlahiyat Fakültesi’nde de felsefe derslerine girmeye başlamıştır. O, İslam felsefesi tarihine memleketçi, Türkçü yaklaşımı nedeniyle farklı bir bakış açısı getirmiş ve İslam felsefesinin bir takım oryantalist filozoflar tarafından Arap felsefesi olarak adlandırılmasına karşı çıkmıştır. Ona göre milliyetçiliğin henüz doğmadığı, millî şuurun henüz oluşmadığı dönemlerde ümmetçi düşünce nedeniyle eserler Arapça yazılmıştır. Ülken “İslam Düşüncesi” adlı eserinde “O devirde bir Türk mütefekkirinin Arapça yazması onun Arap kültürüne mal edilmesine sebep olamayacağı gibi, tersine olarak bugün Arap aslından olan bir mütefekkirin Türkçe yazması onun Türk kültürüne mal edilmesi için kâfi sebeptir.” (Ülken, 1995, s. 12) tespitinde bulunur. Ülken, Farabi ve İbn-i Sina gibi Türk düşünürlerin yanında, İbn-i Arabi gibi Arap mütefekkirlerin yetiştiği toprakların Anadolu olması sebebiyle bir Türk mütefekkirini olarak düşünülmesi gerektiğini ifade eder (Alper, 2006, s. 126). Onun için Anadolu’da yetişen milletler birbirinden farklı olsa da düşünce köklerini bu topraklara salmış ve bu topraklardan beslenmiştir. O hâlde onlar da Anadolu’cu olarak nitelendirilebilirler.

Ülken, yaşadığı dönemin siyasi bunalımları arasında kendine yol bulmuş değerli bir düşünürdür. Kendisinin Türk düşünce tarihine getirdiği yeni bakış açısı onun varlık, bilgi ve ahlak felsefesinin birer yansıması olarak düşünülmelidir. Ülken, felsefe ile ilgili verdiği birçok eserinde doğrudan olmasa da yeri geldikçe kendi ontolojik görüşünü ifade etmekten geri kalmamıştır. Ancak onun varlıkla ilgili görüşlerini en iyi şekilde 1968 yılında yayınladığı *Varlık ve Oluş* adlı eserinden anlayabiliriz. Ülken’e göre, varlık meselesinin çözümü, *derinliğine felsefe* yapmaktan geçer. Derinliğine felsefe yapmanın önündeki en büyük engel, insan zihninin sürekli *dikotomilerle* uğraşmasıdır. Oysa bu dikotomiler evrenin kendisinde vardır ve kaynağı zihnimiz değildir. Tıpkı madde ve düşüncenin evrenin içinde iki ayrı zıtlık olması gibidir. Ülken bu zıtlıkların olması gerektiğini ifade eder.

Pekalâ tasarlayabiliriz ki bizim bütün ruhî gelişmemizde olduğu gibi canlı varlıkta da gelişme müphemden aydına, belirsizden belirliye, karmadan (mixte) karşıt kutuplara doğrudur. Bu ilk ve müphem hal (ambiguit) artık ne madde ne hayattır, o Yunan hylozoiste'lerin düşündüklerine yakın bir karışım (melange) halidir ki, bu zıt ve tamamlayıcı vasıfları kendinde birleştiren ilk varlık belki de evrenin (univers) birçok yerinde henüz aydınlığını kazanmamış, dikotomileri meydana çıkmamış olarak bulunmaktadır (Ülken, 1968, s. 16).

Burada temel sorun dikotominin varlığı değil bu ikilemin zihnimiz tarafından üretildiği görüşüdür. Çünkü ona göre, dikotomilere takılıp kalmak bizi gerçek felsefe yapmaktan alıkoyar. “Madde mi - ruh mu? Bir mi – çok mu? tecrübe mi - akıl mı? dogma mı - şüphe mi? mekanizm mi - gayelilik mi? mantık mı - sezgi mi? Zaruret mi - hürriyet mi? v. b. Bu zıt kutupları çoğaltmak kabildir. Bütün felsefi kriz onların bu tarzda konulmalarından doğuyor” (Ülken, 1968, s. 19). Bu tür felsefe yapanları problematik felsefeciler olarak niteleyen Ülken, “problematic felsefe”nin sorunları çözemeyeceğini hatta arttıracaklarını ifade eder. O hâlde derinliğine felsefe dikotomileri zihinde değil, varlıkta arayarak varlıkla ilgili sorunlara çözüm bulmaktır.

Derinliğine felsefe aynı zamanda ilk felsefe olarak düşünülmelidir. İlk felsefe birleştirici bir unsur olarak ele alınmalıdır. Çünkü felsefe “Bir dünya görüşü, bir hayat anlayışı, bir görüş tarzı, problemin filan veya falan açıdan görülmesinden doğan bir doktrin değildir. Felsefe, kendisinden asıl problemlerin doğduğu, fakat onları daima ilk ve asli kökte birleştiren kesin ilk ilimdir” (Ülken, 1968, s. 28). İlk felsefe kavramında dikotomiler yani zıtlıklar önemlidir. Zihin zıtlıklardan ayrılarak daha kesin bir temel bulmaya çalıştıkça derinleşecek ve varlığın özünü kavrayabilecektir. Ülken ilk felsefeyi Platon’un *dyade* kavramından hareketle *dyadologique* olarak isimlendirir (Ülken, 1968, s. 23). *Dyade* kavramı Ülken’e göre bugünkü bilgimizde zıt ve tamamlayıcı olan gerçeklik dereceleridir (Ülken, 1968, s. 493). O, bu görüşüyle Platon’un ideal varlık ve reel varlık görüşüne gönderme yapar. Çünkü Platon da aynı şekilde reel varlıkları, ideal varlığın farklı zıtlıklardaki kopyaları olarak ele alır. Bu nedenle Ülken varlık anlayışını gerçek varlık ve hissedilen varlıklar olarak ikiye ayırır. Ona göre gerçek varlık tektir, değişmez tüm zıtlıkları kendinde toplar ve bir bütündür. Oysa hissedilen varlıklar sürekli değişen ve bir oluş hâlinde bulunan varlıklardır. Ülken bu noktada varlık ve hissedilen varlık arasında oluş kavramını yerleştirir. Varlık, zaman üstüdür tüm zıtlıklar kendinde toplanır, hissedilen varlık zıtlıkların kendisidir, zamansaldır. Oluş ise hissedilen varlığın olma durumudur (Bayraktar, 2013, s. 21). Ülken’ in varlığa bakış açısı, oluş ile iki farklı varlık kavramına getirdiği bu birleştirici düşünme şekli, onun Anadoluçuluk fikrini temellendirmesinde etkili olmuştur.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki zamansallığı içine alan oluş fikri, Ülken’e göre varlığa gelen her nesnenin sürekli değişim ve gelişim içinde olduğunu kabul eder. Bu durumda Türk toprakları içinde yer alan Anadolu’nun zaman içinde gösterdiği her bir oluş biçimi ve bu oluş biçimlerinin ortaya çıkardığı farklı varlık tezahürleri, elbette Türk düşünce tarihi üzerinde etkili olacaktır. Bu nedenle Ülken’ in Anadoluçuluk düşüncesinde ideolojik Anadoluçuluk yoktur. O kültürel Anadoluçuluk’u savunur. Yüzyıllardır Anadolu’da yer alan Türkler geçmiş uygarlıkların mit, şiir ve destanlarından etkilenmiş, kendi kültürel kimliğini oluşturmuştur. Onun düşüncesine göre aynı topraklarda ortaya çıkmış geçmiş ve gelecek kültürler birbirinin tamamlayıcısı ve taşıyıcısıdır (Ülken, 1948, s. 271). Düşünür, ilgili kitabında Türk milletini; etnik kökeni bakımından Oğuz kavmini, vatanı bakımından Anadolu’yu, dini bakımından İslamiyet’i, medeniyeti bakımından modern medeniyetleri içine alan ve bu unsurların kaynaşmasından oluşan, bir vatan üzerinde kültür birliği kurmuş bir millet olarak tanımlamıştır (Ülken, 1948, s. 337).

Ülken, Anadoluçuluk fikrinin gelişmesinde kültürlerin etkili olduğunu, kültürlerin oluşmasında ise din, mitoloji, destan ve şiirlerin ayrı bir önemi olduğunu ifade etmektedir. Bizce bunun ontolojik bir alt yapısı olduğu gibi epistemolojik bir kökeni de bulunmaktadır. Ülken ontolojik olarak ilk felsefenin değerine değinmektedir. Aynı şekilde epistemolojik yaklaşımında da ilk felsefe önemlidir. O, bizi derin felsefeye yönlendirerek dikotomilerden uzaklaştıracaktır. Varlıkla ilgili araştırmalarda derin felsefe, metafiziğin soyut kavramları ve mantığın tümel kavramlarını tartışarak bir çatışma hâline girer. Bu nedenle, epistemoloji varlığın kökenini aramakta bize yardımcı olacaktır. Çünkü epistemoloji bilinenin değil, bilenin tahlilinden yola çıkarak bunu yapmaktadır (Ülken, 2016, s. 17). Ancak bu durumda bilenden yola çıkmak bilginin nereden geldiğine, bilginin gerçekliğine yönelik yeni çatışmalar ortaya çıkarmıştır. “Epistemoloji bu karşıt görüşlerden bilincin a priori formlarını ortaya koyarak çıkmak istedi. Fakat bu çözüm yolu da bilginin göreliliğini (relativite) kabul etmeye, felsefenin sınırlarını daraltarak bilimler gibi göreliliğe bir alana bağlanmasına sebep oldu” (Ülken, 2016, s. 16). Bu noktada felsefeyi daraltacak bakış açısından kurtulmak için epistemolojik görüş fenomenolojiyi ortaya koymuştur. Fenomenolojik görüşte varlık gündelik hayatımızda sürekli karşılaştığımız varlıklardır. Bunlar aynı zamanda bilincimizde yer alır. İster bilinçte, isterse

nesnel olarak karşılaştığım varlık türüne ait bilgi olsun, her ikisi de bir bilgi türüdür. Fakat fenomenolojik görüşte önemli olan özel somut bilgilerdir. “*Bu bilgi doğrudan doğruya, insan olarak kendi varlığımıza aittir. Dışımızda değil, bizdedir: bunun için ona subjektif diyoruz. Kendi benliğimize ve kişiliğimize aittir*” (Ülken, 2016, s. 21). Dolayısıyla bir varlığın benim kullanımında olması onun benim için bir anlam taşıması demek olup varlığa ilişkin bilginin hedefi gerçek varlıkta veya bilinçte olan varlıktan farklıdır. “*Çünkü o bizimle kaimdir, zamanda gerçekleşir ve kişisel yaşayışımız sırasında her an onun gerçekleşmesi olarak meydana çıkar. Buna da yeni bir terimi kullanarak varoluş veya varlığa-çıkış (ex-istence) diyebiliriz.*” (Ülken, 2016, s. 21) Onun bu ifadesinden yola çıkarak toplumların ortaya koyduğu destan, mit, şiir ve din öğretilerinin neden önemli olduğu daha açık anlaşılmaktadır. Ülken Anadolu’da yer alan destan, mit, şiir, ezgi, türkü, sanat gibi unsurların varoluş sırasında ortaya çıkan kişisel yaşantıların süregelen zamandaki birikimleri olarak görmektedir. Bu nedenle köklerini Anadolu topraklarına bağlı bu varoluşların geçmiş ve gelecek izleri, Anadoluçuluk kavramının gelişmesinde epistemolojik yaklaşımının izlerini gözler önüne sermektedir.

Ülken ahlâk ve değer kavramları üzerine yazdığı notlarda değer kavramının akılsal olmak zorunda olduğu üzerinde durur. Her ne kadar değerler duyu ve sezgilerden yola çıkarsa da ona göre bir değer yargısının toplumsal bir nitelik kazanabilmesi için bir amaç sisteminde norm hâlini alması ve değer mantığında gösterilmesi gerekir. Bu nedenle toplum tarafından anlaşılamayan duyu ve sezgi düzeyinde kalan değerler yok olmaya mahkûmdur. “*Değer insanların kapalı bilinçlerine değil insanlığa ait olduğu için, bildirilemeyen ve anlaşılamayan bir şey değildir.*” (Ülken, 2016, s. 390) Değerin değer olması sürekliliğinden gelir, sürekli yapılan ve tekrarlanan eylemler ile toplumsal ahlak biçimlenir. Bu nedenle Anadolu toprakları üzerinde ortaya çıkan, gelişen, yetişen ve birbirini takip eden tüm kültürlerin değerleri aynı zamanda bu kültürlerle hizmet eden ve onların devamlılığını sağlayan Türk kültürünün de bir parçasıdır.

Ülken’in geliştirdiği Anadoluçuluk fikri sadece sosyoloji, edebiyat, tarih, coğrafya gibi bilimlerde kaybedilmiş veya yok olmuş bir çalışma değildir. Onun kültürel Anadoluçuluk fikri, Türk düşünce tarihinde çığır açmış; ontolojik, epistemolojik ve ahlâkî temeli olan bir felsefedir. Bu özellikleri ile Ülken sadece çok yönlü bir bilim insanı değil, aynı zamanda Türk toplumunun felsefî temellerini Anadolu topraklarında bulan, Cumhuriyet döneminin önemli düşünürlerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

Ayrıca o, Türkiye’de üniversite reformundan sonra felsefe tarihi kapsamında Türk ve İslam düşüncesini yeniden canlandıran düşünür kimliği ön plana çıkan bir akademisyendir (Bayraktar, 2016, s. 83). Üstelik bunu yaparken Antik Yunan, İslam ve Batı düşüncesinin çoğunu kaynak olarak kullanmış ve Aristoteles, Kant gibi birkaç filozofta ancak görülen eklektik bir felsefe yapma tarzı sergilemiştir (Çevikbaş, 2021, s. 599). Dolayısıyla o hem geliştirdiği özgün felsefe görüşleriyle hem de yazdığı eserleri ile Türkiye’de felsefenin kurumlaşp gelişmesine önemli katkılar sunmuştur. Ülken, ülkenin durumuyla ilgili olarak yapılması gerekenin çağdaş batı medeniyetini iyi bilmek, Türk tarihinin her yönünü iyice öğrenmek, Türkiye’nin mevcut toplumsal yapısını ve gösterdiği özellikleri tespit etmek bunlardan sonra da derinlikli bir çağdaşlaşma teşebbüsüne girişmek (Bulut, 2008, s. 511) olduğunu savunmaktadır. Tamamen Batılılaşmak yahut ona tümüyle sırtını çevirmekten ziyade kendimizi tanıyıp, kültürel değerlerimizin farkına vararak, bunları felsefe yapmada kullanmak gerekmektedir. Bu yüzden o Anadoluçuluk fikrini benimsemiş fakat buna felsefi bir zemin sağlamaya çalışmıştır.

Ülken, çalışmalarında sosyal sorunlarda bir tür toplum felsefesi yapmış, sorunların temeline inmeye çalışmıştır. Türkiye’nin o dönemdeki şartlarını, kültür ve düşünce yaşamını yazılarında değerlendirmiş ve Türk düşüncesine dikkat çekmiştir (Vural, 2011, s. 534-535). O

ayrıca, yeni kurulan Cumhuriyet’le birlikte felsefe kaynaklarının toplanması, tercüme edilmesi, bunlar üzerinde felsefi faaliyet yürütülmesi ve felsefi zemin oluşması noktasında büyük gayret göstermiştir (Vural, 2011, s. 536). Kendisi de bu amaçla felsefenin çoğu alanında eserler kaleme almış ve tercüme yapmıştır.

Ülken, kendi düşünce kökenlerinin nereden geldiğini bulmaya çalışırken kökenlerle çatışan, isyan edebilen, sabit noktalardan kaçan, toplumda yaşayan tüm sınıf ve cemaatlerin kimliklerini çözümleyen bir teori oluşturma noktasında çağdaş bir aydın olarak örnek olarak da gösterilebilir (Takış, 2007, s. 101). Düşünür, kendi kültür ve toplum mirasından yararlanmakla beraber yeri geldiğinde eleştirilerini de yaparak yol almalıdır ki bu özellikleri Ülken’de görmekteyiz.

Sorunlar ve Öneriler

Cumhuriyet’ten günümüze felsefe çalışmalarına ve bugün durduğumuz noktada felsefenin durumuna bakıldığında, bu durumdan memnun olanlar olduğu gibi karamsar yaklaşanlar da vardır. İki tarafın da kendilerine göre farklı gerekçeleri olsa da geline nokta önemli çalışmalar yapıldığı açıktır. Ancak konunun daha objektif ve etraflı ele alınabilmesi için felsefe alanındaki çalışmaların hem nicelik hem de nitelik bakımından ayrıntılı tahlillere ve bu konuda daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç olduğu aşikardır. Yine de modern felsefenin Türkiye’deki seyri de felsefecileri hiç memnun etmemektedir (Bıçak, 2022, s. 277).

Türkiye’de felsefenin durumuyla ilgili kötü bir görünüm olduğu kanaatine sahip çoğu hocalar, ortada nesnel araştırmalar olmadığı için kendi izlenimlerine dayanarak yorum yaparlar. Türkiye’de felsefenin durumuyla ilgili son yıllarda çalıştay ve kongreler yapılmaya başlansa da doğrudan konuyla ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır (Bıçak, 2022, s. 275). Bunlara Ayhan Bıçak’ın 2022’de kaleme aldığı *Türkiye’de Felsefenin Gerçekliği ve Eleştirisi* adlı kitap çalışmasını da eklemek gerekmektedir. Eser, Türkiye’de yapılan felsefe çalışmalarına, felsefenin eleştirilerine ve gerçekliğine yönelik kapsamlı bilgi vermekte ve böylece kendimizi özeleştiriye tabi tutmamıza da olanak sağlamaktadır.

Felsefe alanında günümüzdeki çalışmalara ve geline noktaya bakıldığında, elbette eksikler olduğu ve daha derinlikli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Fakat bu sorumluluğu bilmekle beraber gayretle çalışan ve özverili çalışmalar ortaya koyan birçok felsefeci ve düşünürümüz de vardır. Bugün felsefe alanındaki sorunlara baktığımızda genelde ortak paydada buluşulan bazı sorunlar ilk sırada yer almaktadır. Elbette sorunlar bunlarla sınırlı değildir yahut sorunların önem sırası onları ele alan kişiye göre değişebilir. Fakat amacımız, burada öne çıkan ve ortak kanıyla belirlenen belli başlı sorunları ve önerileri üzerinde durmaktır. Felsefeyle ilgili sorunlar felsefeden ne anladığımızı ve felsefeyi nasıl tanımladığımızı göre değişmektedir. Bu yüzden felsefeden ne anladığımızı açıklamak, felsefe tanımımızı yapmak gerekmektedir. Felsefe; varlık, insan, bilgi gibi genel konularda sistematik, gerekçelendirilebilir, özgün görüşler geliştirmek, sorunları felsefi bakışla çözmek şeklinde tanımlanabilir. Düşünür, kendi kaygılarından yola çıkarak sorunlara evrensel nitelikte olabilecek çözümler sunmaya çalışır. Bu tanımdan ve felsefenin Türkiye’deki durumuna yönelik yapılan araştırmalardan yola çıkarak, felsefeyle ilgili en çok göze çarpan sorunlar olarak başta diyalog sorunu, dil sorunu, İslam felsefesi, gelenek ve kültürel malzeme ile ilgili sorunlar şeklinde sıralanabilir.

Cumhuriyet’in 100. yılında birçok alanla ilgili gelişme ve düşünceler tartışılırken kuşkusuz bu alanların çoğunun altında yatan felsefi düşüncelerin de en az diğer alanlar kadar hatta belki de onlardan daha fazla incelenmeye ihtiyacı vardır. Bu yıl 2-5 Şubat tarihleri arasında Türkiye Felsefe Kurumu bir kongre düzenleyerek hem felsefenin çeşitli alanlarındaki çalışmalar hem de çeşitli felsefe sorunları tartışılarak ele alındı. Türkiye’nin farklı

üniversitelerinden çeşitli felsefe akademisyenlerinin katıldığı bu kongre, ülkemizde felsefe çalışmalarının birbirinden haberdar olmasına yol açan çalışmalardan biridir. Fakat felsefecilerin daha çok bir araya gelmeye ve diyalog kurmaya ihtiyaçları vardır. Çünkü felsefe, diyalog ile kurulan ve gelişen bir etkinliktir. Hele de o alanda gelenek oluşturulmak isteniyorsa o hâlde hem yazında hem de gerçeklikte bir araya gelmek büyük önem taşımaktadır. Bu sorun ülkemizde felsefe çalışmalarıyla ilgili ilk sorunu oluşturmaktadır.

Doğan Özlem, Türkiye’de felsefecilerin bir araya gelip ortak yayın yapmadıklarını -bazı istisnalar hariç- belli noktalarda birleşip ekol oluşturmanın çok zor olduğunu bunun da sebebinin egosantrizm, kişisel hırslar, çekememezlikler gibi insani zaaf lar ve tarih bilincinden yoksunluk ile yeni ve moda olanı en geçerli saymak gibi sebeplere (Özlem, 2011, s. 375) bağlamaktadır. Son dönemlerde felsefe alanında ortak çalışmalar artmış olsa da Özlem’in bu eleştirisi hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Hiç kimsenin diğerini dinleme, anlama, kamuoyu önünde yazılı olarak eleştirme, değerlendirme zahmetine girmediği, herkesin kendi kulesinde felsefe yaptığı ve bunu da alışkanlık hâline getirdiğini (Özlem, 2011, s. 375) söyleyen Doğan Özlem, bunun da bir başka sorun olan ekolleşme, gelenek kuramama ile sonuçlandığını düşünmektedir.

Ömer Naci Soykan da felsefe, bir etkinlik olduğu için felsefi çevre içinde diyalogun şart olduğu ve Türkiye’de felsefe yapılacaksa bunun bir geleneğinin olması gerektiğini, gelenek için de sonraki kuşakların öncekileri okuması gerektiğini hiç değilse felsefi terminolojinin sürdürülmesi gerektiğini savunur (Kaya, 2020, s. 46-48). Görüldüğü üzere felsefenin doğası gereği diyalogu gerektirdiği ve bu diyalog, etkileşim olmadan diğer bir sorun olan gelenek oluşturmanın da zor hatta imkânsız olduğu sonucunu doğurmaktadır. Bunun da çözümü için felsefecilerin birbirlerini takip edip okuması, eleştirmesi, katkı sunması, ortak çalışma yapması gerekmektedir.

Arda Denkel’e göre, ülkemizde felsefe çalışmalarının yeterli düzeyde olmamasının sebeplerinden biri felsefeye kültürümüz içinde özgür, dizgesel, eleştirel ve argümantatif bir düşünme biçimi olarak yer verilmeye başlamasının üzerinden henüz daha bir yüzyıl bile geçmediği, toplumun bazı kesimlerinde felsefeye hâlâ kuşkuyla bakıldığı bu yüzden onun emekleme dönemini yaşamasının normal olduğu yönündedir. Dolayısıyla ne felsefe eğitimimiz yeterli bir düzeye gelmiş durumda ne de genel olarak aydınlarımız felsefecilerimizden amatörlüğü aşan bir üretim beklemektedirler (Denkel, 1997, s. 71). Düşünce dünyamızın temel altyapısının tamamlanması için gereken şeylerden biri belli başlı yapıtların hızla tercüme edilmesi, ikincisi de üniversitelerde verilen felsefe eğitiminin de niteliğini arttırmaktır. Böylece yeni felsefeci nesiller, özgün düşünceler üretme olanağı bulacaklardır (Denkel, 1997, s. 81). Denkel’in eleştirilerine katılmakla beraber bugün artık felsefecilerimizden derin çalışmaların beklendiği ve önemli bir külliyatın oluştuğu -hâlâ istenilen düzeyde olmasa da- söylenebilir.

Türk felsefe hayatının bugünü söz konusu olduğunda içinde bulunduğu bazı sıkıntılar vardır. Bunların başında genel de terimler ve dil sorunu gelmektedir Türkiye’de son iki yüzyıldır devam eden batılılaşma çabaları, kendi kültürel kimliğimizle ilişkinin kopmasına veya bazen kutsallaştırılmasına sebep olmuştur (Karakuş, 2005, s. 3). Felsefe, kavramların teorik bakımdan en üst hâlini, soyut hâlini kullandığından dilin zengin olması düşüncüyü de zenginleştirmektedir. Dil, bir ulusun tinsel mizacıdır (Altuğ, 2003, s. 104). Eğer bunu kabul edersek o hâlde, Türkçedeki felsefe yazımlarının artması, dilin doğru kullanımı ve zenginleştirilmesi hakikati ortaya koymaya, varlığı daha iyi tanıyıp açıklamaya da yardımcı olacaktır. Çünkü, İsmail Kara’nın da ifade tetiği gibi, dil, felsefe yapmanın zemini ve aracıdır (Kaya, 2020, s. 15). O hâlde zemin ne kadar sağlam ve genişse hareket kabiliyeti yani düşünce gelişimi de o kadar fazla olur. Dil ve düşünce arasındaki yakın bağ, doğrudan felsefe çalışmalarını da etkilemektedir. Bu da bir toplumun zihinsel düşünme ve yaratıcılığını,

kimliğini, varlığını ortaya koymasını ve sorunlarını felsefi zeminde çözümlemesini etkilemektedir.

Düşünce, kavramın dile gelmiş hâlidir, üstün kültür dilleri güçlü kavramların taşıyıcısıdır diyen Teoman Duralı, felsefe-bilimi de bu minvalde sıkı tarif edilmiş kavram bütünü olarak açıklamaktadır (Kaya, 2020, s. 35). Ona göre, düşünce ve dil bütünleşmiştir ve düşünceyi anlayabilmek için o dili çok iyi bilmek gerekir. Ayrıca dil, kültürün bir izahı, ifadesidir (Kaya, 2020, s. 37). Dil, düşünce ve kavram arasındaki ilişki görüldüğü üzere son derece açıktır. Dil, felsefe yapmanın imkânını ve zeminini oluşturduğundan buradaki eksiklikler de doğrudan düşünceyi ve felsefeyi etkileyecektir. Felsefe ve kültürün gelişip zenginleşmesinin şartlarından biri de dilden geçmektedir. O hâlde Türkçeyi doğru kullanmak, felsefe çalışmalarını özellikle Türkçe olarak gerçekleştirmek, gerektiğinde yeni kavramlar oluşturmak hem dili hem kültürü hem de düşünce ve felsefeyi geliştirecektir.

Felsefe, Türkçe yapıldığında, Türk felsefesine büyük katkısı olacaktır. Nermi Uygur'un ifadesiyle; "Felsefe ancak böylece Türkiye için bir varlık, Türk kültürü için bir etkinlik ve yaygınlık kazanabilir" (Uygur, 1988, s. 100). Demek ki Türkiye'de felsefenin gelişmesi, varlık kazanması Türkçe dilinin çalışmalarda kullanılmasına, dilin doğru kullanımına ve zenginleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Türkiye'de felsefe ve Türk düşüncesi çalışmalarına bakıldığında göze çarpan sorunlardan biri de İslam felsefesi ile ilgili kısımdır. Bazıları İslam felsefesini, Türk düşüncesi ve Türk felsefesini anlamak için zaruri görse de İslam felsefesini Arap felsefesi gibi algılayan bu konuya ilgi duymayan bir kesim de vardır. Bunun çeşitli sebepleri olmakla beraber tarihsel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'de Cumhuriyet dönemi felsefe çalışmalarına bakıldığında daha çok Batılı felsefenin örnek alınması sebebiyle bu alan biraz dışlanmış, bilinçli yahut bilinçsiz dışarıda bıkılmıştır, denilebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle daha az çalışılan bir konu olsa da zamanla bu alandaki çalışmaların arttığı söylenebilir. Hilmi Ziya Ülken, bu anlamda İslam felsefesi ve Türk düşüncesine ağırlık veren düşünürlerden biridir.

Ayhan Bıçak, Türkiye'de felsefe denilince Tanzimat sonrası tanışılan modern felsefenin anlaşıldığını ve felsefecilerin bir kısmının İslam felsefesinden söz ettiğini, ancak yaptıkları çalışmaların genellikle tanıtma amaçlı, tarihçilik ile nostaljik olmaktan ileri gidemediklerini (Bıçak, 2022, s. 277) söyler. Bu çalışmalar genellikle Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd gibi öne çıkan filozofların tanıtılmasından oluşmaktadır. İslam felsefesiyle ilgili yapılan tüm çalışmalara rağmen hiçbir zaman Batı felsefesi kadar ilgi görmemiştir ve bu alanda derinleşecek kadar külliyat da oluşturulmadığı söylenebilir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren ise söz konusu alanda tercümeleme oldukça artmış ve telif eserlerde de ciddi artışlar görülmüştür. Bu gelişmeler bu alanda da felsefenin daha iyi noktalara erişeceği konusunda umut beslemeye yol açmaktadır.

Bu sorunlarla beraber kültürel malzemenin yeterince kullanılmadığı ve bir gelenek oluşturulamadığına yönelik kaygılar oldukça fazladır. Türk düşüncesi denilen alan Türkiye'de biraz yetim kalmıştır (Bayraktar, 2016, s. 215). Gerçekten felsefenin durumu bu kadar kötü mü? Bu kadar kötü değilse, neden karamsar bir tablo var? Felsefeciler, bu tabloyu iyileştirmek için öncelikle bu kültürel malzemeyi kullanmak ve sahip olduğumuz düşünsel birikimimizi de hesaba katmak durumundalar. Aksi hâlde yapılan çalışmalar genelde taklit ve tercümelerden öteye gidemeyecektir. "Evrensel problemleri sorgularken ve irdelerken Felsefe ve Tarihinin engin birikimi ile birlikte kendi bilimsel, kültürel, dilsel ve düşünsel birikimlerimizi de hesaba katmak, tanımak, bilmek ve değerlendirmek zorunluluğu mevcuttur" (Bayraktar, 2016, s. 12).

Bu kültürel mirası kullanmak kadar kültürü zenginleştirmek de önemlidir ki telif eserlerin artması, felsefeciler arası iş birliklerinin çoğaltılması, ortak felsefe kavramlarını kullanmak da bu alanda iyi çalışmaların yapılmasını arttıracığı gibi felsefede derinleşmeyi de

sağlayacaktır. Gelenek oluşturmamanın yahut dünya çapında felsefede öncü ekoller geliştirememenin temelinde farklı zorlukları gören düşünürler de vardır.

Nermi Uygur da ülkemizde felsefenin durumuyla ilgili karamsar olanlardandır. O, hem vasat, dil bilmeyen, hevesi olmayan öğrencilerin olması hem de Türkçenin hızlı ve aksayan bir değişim içinde olması, felsefe kavramlarından yana karmakarışık olduğunu toplum ve devletin felsefeye değer vermemesi, gelenekten yoksunluk gibi sebeplerle bizde önde gelen filozof çıkmadığını ve çıkmayacağını söyleyerek filozof olmaya değil, adam gibi felsefeci olmaya bakalım, der (Uygur, 1988, s. 71-72). Ona göre filozof, deha olduğu için zaten çok rastlanan veya dünyaya sık gelen biri değildir. Ne olursa olsun ister kötümser ister iyimser bakanlar olsun felsefe için bir şeyler yapmak gerektiği çok açıktır ve herkesin kabul edeceği bir gerçektir (Uygur, 1988, s. 79). Uygur'un da benzer kaygılar taşıdığı gerçektir, özellikle felsefedeki kavram karmaşalığı ve felsefeye hevesli öğrencilerin olmamasından kaynaklı sorunlar devam etmektedir. Filozof noktasına gelirse, evet filozof olmak zordur, ancak Türkiye'de az da olsa filozof olma niteliğini taşımış/taşımaya değer felsefecilerin yetiştiğini de söylemek fazlaca bir yorum olmasa gerek. Bunlar arasında Cumhuriyet döneminde Hilmi Ziya Ülken, İsmail Tunalı, Arda Denkel, Ş. Teoman Duralı, hatta bu eleştirileri yapan Nermi Uygur gibi isimler örnek verilebilir. Fakat burada Uygur'un kast ettiği tarzda deha değil, kendi kültürel malzemelerini felsefi yöntemle ele alan, evrensel sorunları kendi özgün yaklaşımlarıyla inceleyen, bu felsefi olarak temellendirdikleri düşüncelerini yazarak kendilerinden sonraki çalışmalar için yol gösterici olan düşünürler kast edilmektedir.

Ayhan Bıçak, *Türkiye'de Felsefenin Gerçekliği ve Eleştirisi* adlı eserde Türkiye'de felsefenin durumuna karamsar bakanların bir kısmının Türkiye'de kültürel bir temel olmadığını, temelsizlikte de olumlu sonuç beklenemeyeceğini iddia etmektedir. Bununla beraber bazılarının da felsefe yapmanın üst seviyede Batılı anlayışla mümkün olduğunu, bu yüzden ona yaklaşmayı önerdiklerini iletmektedir. Oysa ona göre, Batı dışında da felsefe yapılabilir ve karamsar anlayışlara karşı Türkiye'de felsefe yapılamayacağını düşünmek de felsefi bir hatadır (Bıçak, 2022, s. 283). Doğan Özlem ise soruna çözüm olarak kültürden yola çıkmayı aşağıdaki gibi belirtmektedir.

Her kültür kendi özgül hakikat anlayışını, nosyonunu geliştirir. Bizim bugün ihtiyaç duyduğumuz hakikat nosyonunu çok etnili, çok dilli bir coğrafyada ortak bir kültür dili çerçevesinde geliştirilmesi mümkün olan bir nosyondur (Kaya, 2020, s. 89).

Türk felsefesinin bir sorunu da felsefe eğitimiyle ilgilidir. Özellikle orta dereceli okullara bakıldığında burada okutulan felsefe derslerinin hem içeriği hem de üniversite sınavı için değeri açısından bakıldığında bir itibarsızlık örneği sunduğu görülmektedir. Başka bir sorun da üniversitelerde sosyal bilimlere başta olmak üzere felsefe dışındaki alanlarda yeterli felsefe dersleri verilmemesidir. Özellikle de ülkemizdeki bilim ve akademik kavrayış yüzeysel bir pozitivizm olarak kabul edildiğinden çoğu bölümde felsefe derslerine ihtiyaç yüksek derecededir (Karakuş, 2005, s. 8-9). Çünkü sosyal ve fen bilimlerinin teorik yapısıyla, felsefi kavrayış ve değerlendirmeleriyle ele alınıp incelenmesine ihtiyaç vardır ki ancak bu yapıldığında o alana ilişkin bir bilinç kazandırılabilir.

Nermi Uygur, Cumhuriyet'in 50. yılında Türkiye'deki felsefeyi değerlendirirken, felsefe bölümü okumaya gelen öğrencilerden ancak %10'unun severek geldiğini diğerlerinin üniversite dışında boşa kalmamak ya da yönetmelik zorlamaları ve bazen de rastgele geldiklerini, çoğunun felsefe okumak için gerekli kafa, bilgi ve ruh sağlığı açısından eksik olduklarını bildirmektedir (Uygur, 1988, s. 56-57). Üniversite öğrencileriyle ilgili bu saptamalar hâlâ geçerliliğini korumaktadır ve ülkemizde artan felsefe bölümü sayıları gönülsüz felsefe okuyanların sayısını iyice arttırmıştır. Fakat tüm olumsuzluklara rağmen Türkiye'de

felsefenin durumunun çok da karamsar olmadığını, iyi çalışmaların yapıldığını, kurumlaşmanın hem üniversiteler üzerinden hem de özel kurumlar üzerinden devam ettiğini, çalıştay gibi etkinliklerin, yurtdışındaki akademisyenlerle irtibatın arttığını söylemek gerekmektedir. Hilmi Ziya Ülken de Türkiye’de felsefeye dair daha ılımlı bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre Batı fikir dünyasına açılan pencere her zamankinden daha geniştir (Bıçak, 2022, s. 284). Dolayısıyla eksikleri görmekle beraber, asıl olarak neler yapılabileceğine odaklanmak, gelecekteki felsefe çalışmaları ve ülkemizin felsefe alanında varlık kazanması açısından son derece mühimdir ve asıl odaklanılması gereken nokta da kanaatimizce burasıdır. Kendinizin üreteceği felsefe olmadan ne var olmak ne de kendiniz olmak mümkündür. Felsefe bilimsel, dinî vb. düşünme biçimlerinden biri olsa da diğer düşünme biçimlerinin varlık şartı insanlığa katkıda bulunacak bir bilimin, kendi diliyle düşünmenin bir ödev ahlakının, özgürlük, demokrasi ve laikliğin ön koşuldur (Çevikbaş, 2010, s. 43). Çevikbaş’ın buradaki kaygısı felsefeye dışarıdan bakıldığında gereken derinliğin sağlanamaması ve varlıkta ancak konuk olarak yer alınabileceğine yöneliktir.

Her türden bağnazlığı bırakıp, bir Türkçe felsefe geleneği oluşturmak zorundayız, aksi takdirde felsefeyle olan tanışıklığımız eskiden olduğu gibi yine gelip geçici, eğreti ve “varlığın evindeki konukluk” düzeyinde olacaktır. Yapılması gereken şey, ciddi anlamda bir Türkçe felsefe dili oluşturmak, kültürümüzü kavramlaştırmak, “varlığı” Türkçeye çağırarak olmalıdır (Çevikbaş, 2010, s. 45).

Felsefe yapmada, felsefede gelenek oluşturmada ilk etapta gereken şeyin felsefe birikimi olmasına rağmen diğer taraftan bir toplumdaki felsefe etkinliğinin varlığı, niteliği ve devamlılığı felsefenin kendisi hakkındaki bilince de bağlıdır ki felsefi bilinç de ancak felsefenin bugünü ve geçmişi hakkındaki sürekli sorgulamalarla kazanılabilir (Karakuş, 2015, Sunuş, s. VII-VIII). Dolayısıyla sadece bilgi birikimine sahip olmak yahut sadece felsefi bakışla düşünceleri ortaya koymak yeterli değildir. Bununla beraber ortaya konan düşüncelerin sürekli sorgulanmasına ve bu düşüncelerin tartışılarak diri tutulmasına ihtiyaç vardır. Burada felsefenin felsefesinin yapılması yani metafelsefeye ihtiyaç vardır.

Bizim hâlâ 18. yüzyılın son yarısında kurgulanmış olduğu hâliyle felsefe okuduğumuzu söyleyen ve bunu sorgulayan Zeynep Direk, Batının Yunandan başlayıp çağdaş felsefeye kadar olan sürecinin aslında kendi kimliğini kurma girişimi olduğunu (Kaya, 2020, s. 129) bildirmektedir. Basmakalıp felsefelerden, basmakalıp felsefi yöntemlerden artık uzaklaşarak kendi kültürümüzü ana malzeme olarak da kullanıp kendi kimliğimizi oluşturmamız, kendimizle yüzleştikten sonra herhangi bir üstünlük yahut düşüklük kompleksine girmeden felsefe yapmamız gerekmektedir. Bunu yaparken felsefeyi sadece Batıdan aktarma yapmak olarak düşünmemek ve aynı zamanda dünyadaki etkin felsefe anlayışlarına da sırt çevirmemek önemlidir. Elbette tercümelemlerle felsefe birikimi arttırılmalı ve bu birikimi arttıran her çalışmayı kıymetli görmek gerekmektedir. Ancak felsefe sadece birikim değildir, o, kendinden yola çıkarak insanlığı, dünyayı içerecek şekilde sorunlara sistemli, temellendirilmiş, genel çözümler sunma uğraşısıdır. Her ne kadar felsefenin en çok öne çıkan özelliği olarak eleştiri kavramı kullanılsa da eleştirdiği, yıktığı barakayı kurandır filozof. Böylece çoğu soruna felsefi temellendirmelerle çözüm sağlandığı, insanlığa yeni bakış açıları, yeni fikirler sunduğu gibi filozof da temel kaygılarını, sorunlarını gidermiş olmaktadır.

Sonuç

Cumhuriyet’ten bu yana ülkemizdeki felsefe çalışmalarına bakıldığında bugün durduğumuz noktayla ilgili olumlu yorumlar olsa da genelde karamsar bir bakış olduğu fark edilmektedir. Bu karamsar bakış açısı ile felsefe çalışmalarını değerlendirenler aynı zamanda bunun nedenlerini de anlamaya çalışmışlardır. Felsefenin çoğu alanında hem nicelik hem de

nitelik bakımından önemli bir felsefe külliyyatı oluşmuş durumdadır. Bu külliyyat düşünce gelişimi ve filozof çıkarmak için yeterli midir? Araştırmada, bunlardan yola çıkarak öncelikle Cumhuriyet dönemi felsefe alanında kırılma noktaları ele alınıp nasıl bir süreç izlendiği anlaşılmalı çalışılmış ve daha sonra kendine özgü yaklaşımı ile Türkiye’de felsefenin kurumsallaşıp gelişmesinde öncü rol oynamış Hilmi Ziya Ülken’in öne çıkan düşünceleri açıklanmıştır.

Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi Cumhuriyet’in ilk yıllarında bazı akımlar öne çıkmış olsa da Batıcılık felsefe alanında daha ağırlıkta olmuş ve çalışmalara yön vermiştir. Bu kapsamda hem tercüme artmış hem de telif eserler yazılmıştır. Batı felsefesi olarak bakıldığında bu yeni ve yabancı bir alan olduğundan ülkemizde kurumsallaşıp gelenek oluşturması oldukça zor bir durumdur. Felsefe ve bilimde öncü olmaya çalışmak, Batıyı ve Batı felsefesini örnek almayı bir bakıma zorunlu kılmış olsa da zamanla az sayıda olmakla birlikte farklı çalışmalar yapılmıştır. Hilmi Ziya Ülken gibi daha az sayıda düşünürler özgün ve herhangi bir yaklaşıma bağlanmadan felsefelerini geliştirmişlerdir. Çünkü bu süreçte çözümü Batıda yahut tamamen kendi geleneklerini kaynak almakta görenler olduğu gibi bunları eklektik bir şekilde ele almayı savunan düşünürler de olmuştur. Ülken de bunlardan biri olarak indirgemeci yaklaşımdan, Batı düşüncesi, Türk düşüncesi ve İslam düşüncesini dikkate alarak yeni bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yaklaşım son yüz yılda ağırlıkta olsaydı dil, gelenek, İslam felsefesi, kültürel miras gibi bahsi geçen sorunlar daha küçük çapta olabilirlerdi. Felsefenin ülkemizdeki durumuyla ilgili karamsar bakanların çoğu bu sorunları vurgulayıp yeterince derin felsefe yapılmadığı veya filozof çıkarılmadığını savunmuşlardır. Elbette duruma olumlu veya daha ılımlı bakan düşünürler de vardır fakat burada karamsar bakış açısı ve nedenleri baz alınarak öne çıkan sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde durulmuştur.

Felsefe alanında, gelenekle bağ kurmak, diyalog, dil, İslam felsefesi, kültürel mirasın kullanımı ve yer yer kişisel yaklaşımdan kaynaklı sorunlar son yüz yılda ve bugün de hâlâ sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat bunların aşılması için de çeşitli çalışmalar yapılmış ve felsefe alanında özgün ve derin eserler de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu eser ve düşünürlerle bakıldığında, geleceğe dair umutlu bir bakış sergilemek, alanda daha iyi bir noktaya gelmek açısından yararlı ve gerekli görünmektedir. Burada sadece daha çok diyaloga, ortak bir dil geliştirmeye, kendi kültürel mirasımızı da felsefe sorunlarını çözmekte kullanmaya ihtiyacımız var. Bunlar yapıldığında karamsar bakış da azalacak, yerel, millî ve aynı zamanda evrensel olan teoriler de ortaya çıkacaktır.

Kaynakça

- Alper, Ö. M. (2006). Hilmi Ziya Ülken’in İslâm Felsefesini yorumu: İslâm Felsefesi tarih yazımına bir örnek. *Journal Of Istanbul University Faculty Of Theology* (14), 123–46.
- Altuğ, T. (2003). Türkiye’nin tini ve felsefe. *Toplum ve Bilim* (98), 104–10.
- Arı, O. (1975). Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken. *Istanbul Journal of Sociological Studies* (13), 45–49.
- Arslan, İ. (2011). Türk’ ün felsefe ile yüzyıllık imtihanı; Felsefeye giriş kitapları üzerine bir inceleme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9(17), 49–103.
- Artunkal, G. (1979). Hayatı ve eserleriyle babam Ülken. *Istanbul Journal Of Sociological Studies* (17), 1-.
- Balakbabalar, M. (1975). Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XX(1–4), V–XXII.
- Bayraktar, L. (2009). Bir düşünce ekolü olarak Anadoluculuk. *Felsefe Dünyası*, 49, 69–80.
- Bayraktar, L. (2016). *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de felsefe*. Ankara: Aktif Düşünce Yayıncılık.
- Bayraktar, M. (2013). Hilmi Ziya Ülken’in varlık anlayışı. *Felsefe Dünyası* (58), 15–26.

- Bıçak, A. (2022). *Türkiye’de felsefenin gerçekliği ve eleştirisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bulut, Y. (2008). Çağdaş Türk Düşüncesi İçinde Hilmi Ziya Ülken. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 499–516.
- Çevikbaş, S. (2010). “Felsefe(miz) Üzerine Bir Deneme (Türkiye’de Felsefe Nasıl Olanaklıdır?). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 39–47.
- Çevikbaş, S. (2021). Hilmi Ziya Ülken’in ‘felsefe, varlık ve yöntem’ anlayışı. *Özne* (34), 597–638.
- Denkel, A. (1997). *Düşünceler ve gerekçeler* (A. H. Atalay (Ed.)). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Ergüç, V. (2019). Türk düşüncesinde kimlik kavramına özgün bir bakış: Hilmi Ziya Ülken örneği. *Muhafazakâr Düşünce*, 57, 29–42.
- Karakuş, R. (2003). *Felsefe tasavvurumuz*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Karakuş, R. (2005). Türk felsefesinin imkanı üzerine. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2(2), 1–9.
- Karakuş, R. (2015). *Felsefe serüvenimiz* (2nd ed.). Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.
- Kaya, M. C. (2020). *Türkiye’de/Türkçede felsefe üzerine konuşmalar*. M. C. Kaya (ed.). 5th İstanbul: Küre Yayınları.
- Kocadaş, B. (2008). Türkiye’de toplumbilimin öncülerinden: Hilmi Ziya Ülken. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1(1), 80–95.
- Özlem, D. (2011). Doğan Özlem ile Türkiye’de felsefe üzerine. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9(17), 357–81.
- Takış, T. (2007). Hilmi Ziya Ülken. In M. Bora, Tanıl ve Gültekingil (Ed.), *Modernleşme ve Batıcılık* (4th ed., pp. 94–106). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1948). *Millet ve tarih şuuru*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1968). *Varlık ve oluş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. 3rd ed. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1995). *İslâm düşüncesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2016). *Bilgi ve değer*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Utku, A. ve Kaya M. C. (2011). Türkiye’de modern felsefe tarihi yazımının serencamı: Geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e bir literatür değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 9(17), 11–48.
- Uygur, N. (1988). *100 Soru’da Türk felsefesinin boyutları*. 2nd ed. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Vural, M. (2011). Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye’de Felsefe Çalışmalarına Katkıları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9(17), 521–538.